

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 005.336.4+330.341.1]:339.166.5:658.149.3

О.Ю. КАРДАКОВ,
голова наглядової ради компанії «Октава Капітал», здобувач,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Європейська система трансферу інтелектуальних продуктів: національна позиція

У статті проаналізовано чинники, що зумовили нову специфіку системи трансферу інтелектуальних продуктів в Україні. Досліджено сучасну систему наукової ідентифікації в Україні. Визначено основні напрями посилення технологічності виробничих процесів в економіці країн-лідерів.

Ключові слова: інтелектуальна економіка, новітні технології, науково-технічний потенціал, креативні галузі.

О.Ю. КАРДАКОВ,
председатель наблюдательного совета компании «Октава Капитал», соискатель,
Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Европейская система трансферта интеллектуальных продуктов: национальная позиция

В статье исследованы источники, обусловившие новую специфику системы трансферта интеллектуальных продуктов в Украине. Исследована современная система научной идентификации в Украине. Определены основные направления усиления технологичности производственных процессов в экономике стран-лидеров.

Ключевые слова: интеллектуальная экономика, новые технологии, научно-технический потенциал, креативные отрасли.

О. KARDAKOV,
Chairman of the Supervisory Board of Octava Capital, applicant, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

European system of intellectual product transfer: national position

The article analyzes the factors that led to the specifics of the new transfer system of intellectual products in Ukraine. The modern system of scientific identification in Ukraine is studied. The basic directions of strengthening technological production processes in the economy of the countries – leaders are determined.

Keywords: intellectual economy, new technologies, scientific and technical potential, creative industry.

Постановка проблеми. Швидкі, проте далеко не завжди обґрунтовані зміни в українській економіці, що мали місце у нашій державі протягом останніх чверть століття, далеко не завжди позитивно впливали на сферу інтелектуальної власності та комерціалізації зареєстрованих науковцями винаходів та відкриттів. Політичні зміни, зокрема руйнування так званої залізної завіси у 1990-х роках, мало багато у чому суперечливий характер, адже, з одного боку, забезпечило більш широкий контакт науковців, що спеціалізуються в технічних і креативних галузях, проте з іншого – максимально

сприяло «переливу» за кордон, і до того ж за безцінь, створюваних в Україні наукових і креативних розробок, новітніх технологій та удосконалень, що забезпечувало подальше дистанціонування економічних ефектів створюваних інтелектуальних продуктів. Означене вище суттєво вплинуло на технологічний баланс країни та характер створюваної в державі доданої вартості.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Чимало дослідників вивчали інтелектуальний потенціал вітчизняної економіки, зокрема Ю. Богоявленська, А. Квітка, А. Колот.

Метою статті є аналіз перспектив зміцнення позиції України в системі трансферу інтелектуальних продуктів.

Виклад основного матеріалу. Численні західні інвестори, що приходили у вітчизняну економіку, орієнтувалися насамперед на ті сфери, які могли б забезпечити отримання ними швидкого прибутку (торгівля, банківська сфера), втім вони доволі стримано відносилися до тих сфер, в яких ризики були більш високими (машинобудування, хіміко-фармацевтична сфера, біо- та нанотехнології). Так, питома вага машинобудування у структурі ПІІ за всі роки незалежності країни, як правило, не перевищувала 2%. Разом із тим трансфер «інтелекту», що відомий у світовій економіці як «відплив розуму», набув в Україні надзвичайного поширення. Створені внаслідок цього нові моделі інтелектуальної експлуатації (зокрема, аусорсінг програмістів) сформували приховану систему пришвидшеного комерціалізованого переміщення інтелектуальної вартості за кордон. Нерідко, набуваючи вже нової товарно-сервісної оболонки, вони поверталися в Україну у вигляді нових ліків, програмних продуктів, наноматеріалів тощо. Така інтелектуально-виробнича асиметрія завдавала значної шкоди національній економіці, знижуючи і без того невисокий рівень її міжнародної конкурентоспроможності. З огляду на це чинниками, що зумовили нову специфіку системи трансферу інтелектуальних продуктів в Україні, були:

1. Наявність архаїчних і багато в чому гальмівних елементів радянської системи захисту патентних та авторських прав, яка швидше за все виконувала командно-обмежувальну функцію, аніж регуляторно-правову. Так, приміром, колишнє ВААП (Всесоюзное агентство авторских прав), яке мало б захищати інтелектуальні права радянських авторів, насправді брало за свої послуги до 90% перерахованого з інших держав гонорару. Така діяльність здебільшого нагадувала «кріпосництво» в інтелектуальній сфері, аніж стимулювання відкриттів, винаходів, розвиток креативних галузей та дизайнерських рішень, мистецтва тощо.

2. Значний рівень від'ємної міграції науково-технічних кадрів (кандидатів та докторів наук) до країн – лідерів світової економіки (насамперед це США, Канада, країни ЄС). З часом до цього потоку приєдналися і творчі працівники, адже пропонувані ними інтелектуальний продукт створювався як у межах України, так і за кордоном, а вже у XXI ст. – у глобальних дослідницьких (творчих) мережах. Натомість отримання комерційного ефекту розповсюджувалося головним чином на тих, хто винаймав на роботу українських фрилансерів, дизайнерів, експертів, менеджерів, працівників креативної сфери.

3. Незіставні порівняно з Європейським Союзом та іншими постіндустріальними державами рівні фінансування наукової та науково-технічної діяльності. Разом із тим створення європейських дослідницьких мереж, стимулювання інноваційної діяльності за допомогою грантів, премій та інших форм фінансової допомоги цілої низки секторальних, фундаментальних та прикладних досліджень у межах створених міжнародних наукових консорціумів сприяло «європеїзації» вітчизняної науки та її часткової комерціалізації. Значним залишався також інтерес провідних ТНК до подібного роду пошукових робіт українських вчених, і зокрема у сфері технологічних і креативних інновацій.

4. Наявність рудиментальної структури наукового відтворення інтелекту в межах національної і галузевих академії наук України, в основі якої лежить фактично соціалістична система підготовки кадрів, їхня атестація та великої кількості бюрократичних правил, обмежень, звітів, які далеко не завжди відображають відповідний рівень наукових здобутків. На жаль, й університетська наука в силу своєї інертності та значного навантаження професорсько-викладацького складу не може конкурувати з європейськими моделями організації досліджень, трансферу наукових результатів, правового закріплення одержаних автором наукових здобутків.

5. В Україні ще й досі не сформовано гармонізований ринок інтелектуальної власності через низький, ніким не стимульований попит на інтелектуальну продукцію. Це призводить до того, що значна частина фахівців продовжує працювати «на експорт», а існуючі у світі глобальні стратегії, системні заходи країн-лідерів численні довготермінові програми (приміром, шоста, сьома рамкові угоди ЄС,) орієнтовані здебільшого на активне залучення вітчизняних фахівців у масштабні міжнародні дослідження, фоновий ефект від запровадження яких буде знаходитись поза межами нашої держави. Потребують змін також механізми захисту креативної сфери, торгових та виробничих брендів тощо.

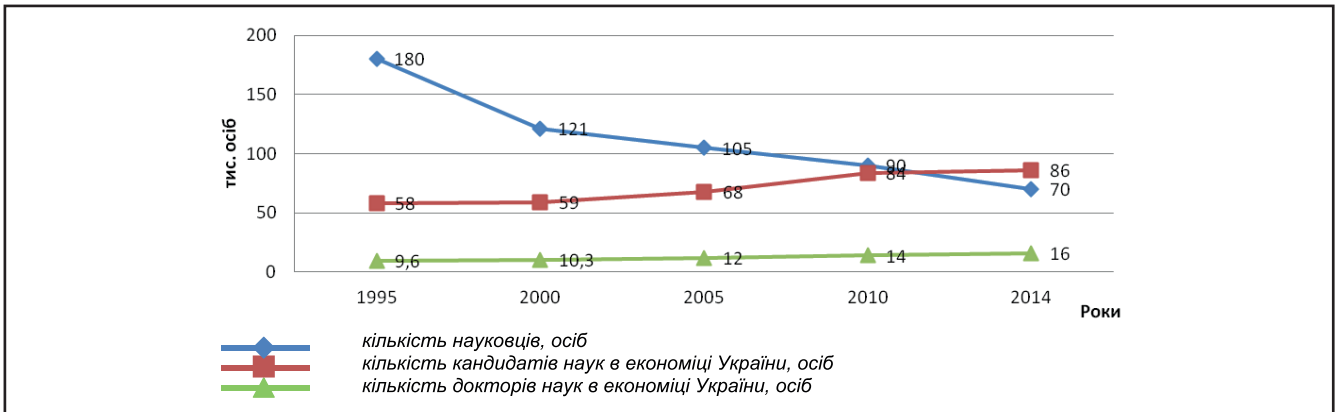
З огляду на перелічене вище можна констатувати, що напрошування обсягів створення в Україні інтелектуальних продуктів багато в чому орієнтується як на стару радянську систему захисту прав продуцентів інтелектуальної власності, так і частково на європейську систему, в якій наша держава посідає поки що донорські позиції. Такі, доволі суперечливі позиції національної економіки, відбиває рисунок.

Як впливає з рисунку, впродовж останніх двадцяти років кадрове забезпечення інноваційного розвитку та інтелектуалізації економіки в цілому носило багато у чому суперечливий характер, що було зумовлено численними трансформаціями в національному господарстві. До найбільш значущих з них варто віднести таке:

– по-перше, значне скорочення числа науковців, що були задіяні в системі академічної науки. Якщо у 1990 році їх нарахувалось 313 тис. осіб, то вже у 2013 році – 77,9 тис., тобто мало місце падіння числа вчених у чотири рази. Зрозуміло, що певна їх частина переходила у ВНЗ, бізнес, де створювалися свої, орієнтовані на відповідний попит структури, натомість значна частина фахівців відбувала на постійне місце проживання за кордон. Їхній інтелект для української науки втрачався назавжди;

– по-друге, кількість докторів наук з 1991 року по 2013 рік зросла більш як удвічі попри традиційно низький міграційний показник для осіб цієї категорії. З одного боку, в Україні відкривалися спеціалізовані ради щодо захисту дисертацій за новими для країни спеціальностями, з іншого – цілком зрозумілою ставала ситуація (після розпаду СРСР), коли виникла нагальна потреба у створенні нових сучасних наукових досліджень та ліквідації певної частини тих, що орієнтувалися на так званий всесоюзний попит;

– по-третє, кількість кандидатів наук також зростала, проте меншими темпами (з періоду 1994 по 2014 рік збільшення становило 1,5 раза). Втім ця категорія науковців виявлялася більш мобільною щодо міграції, ніж доктори наук. До того ж

Кадрове забезпечення інноваційного розвитку в Україні*

* Без урахування тимчасово окупованої території АРК, Севастополя та частково Донецької та Луганської областей. Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [1].

варто зазначити, що їхні комп'ютерні та лінгвістичні (мається на увазі знання іноземних мов) компетенції виявилися вищими. Неабияку роль відіграв також і вік кандидатів наук та їхнє сприйняття мобільності науковців в умовах глобалізації.

Період, що минув після набуття Україною незалежності, був непростим для визначення характеру інтелектуального потенціалу вітчизняної економіки, адже розмаїття думок подальшої комерціалізації інтелектуальної діяльності було вражаючим. Одні дослідники були глибоко переконані в тому, що важливою складовою науково-освітнього потенціалу є інтелектуальний потенціал українського державотворення і розвитку культури [2], натомість інші, як, приміром Ю. Богоявленська [3], наполягали на тому, що в умовах глобалізації найвпливовішим чинником інституційного та соціально-економічного розвитку має бути обов'язкова інтелектуалізація трудового потенціалу. Подібного погляду дотримується також й А. Квітка [4].

З інших позицій оцінювання вітчизняної інтелектуалізації пізніший український дослідник А. Колот, який спробував визначити місце України в процесі посилення значущості інноваційної праці та розвитку інтелектуального капіталу, у системі факторів формування економіки знань [5]. Інший економіст, О. Сазонов, переконаний, що саме інформаційна справа є найважливішою частиною інтелектуалізації світогосподарського розвитку [6]. Зазначимо також, що цим автором ще у 2008 році були запропоновані надзвичайно важливі категорії застосування інформаційних систем, розроблення та впровадження інформаційних технологій фінансового аналізу діяльності підприємств, інформаційних моделей міжнародної маркетингової та комерційної діяльності, а також захисту інформації у світових інформаційних системах.

Не можна обійти той факт, що сучасна система наукової ідентифікації в Україні виглядає доволі диверсифікованою, адже окремі автори наполягають на узагальненні поняття «інтелект нації», державному забезпеченні інтелектуалізації і, навіть, на екзотеричності знань у системі визначення паралельної моделі національного інтелекту, як це свого часу зробили В. Ворона, В. Врублевський та Ю. Канигін [7], натомість інші вбачають найважливішим для дослідження – мікрорівень, як це зробили харківські науковці К. Сердюков, Н. Гавкалова та М. Хохлов [8].

З-поміж багатьох сучасних підходів до визначення характеру інтелектуального потенціалу можна виокремити і той,

що запропонувала І. Тараненко, яка розглядає інновації виключно через освіту. Відтак за цією дослідницею виходить, що інтелектуалізація світогосподарського розвитку є найважливішою складовою, як зазначає автор, глобалізаційно-інноваційної динаміки [9].

Слід зауважити, що останнім часом у структурі досліджень процесу інтелектуалізації в країнах СНД з'явилося, окрім аналізу патентної діяльності, чимало креативних аспектів. Так, російські дослідники О. Литун та С. Моїсеєнко зазначають: «Простежується чіткий взаємозв'язок між основними цінностями, що визначають ефективність економіки нового типу: знання – креативність – інновації. Досягнення успіху у масштабній конкурентній боротьбі відтепер стає можливим лише для тих учасників економічних взаємин, які були спроможними трансформувати наявні навички і компетенції в інновації та успішно запровадити отримані нові знання у виробництві» [10, с. 1]. Тему креативізації інтелектуального капіталу продовжують у численних дослідженнях й інші науковці. Зокрема, А. Горн у своїй докторській дисертації, фокусуючи увагу на розвитку ринку інтелектуально-креативних послуг, доволі чітко визначає векторну схему інтересів державного підприємства [11], щоправда, незрозуміло, чому при цьому абсолютно не враховуються інтереси приватного бізнесу. Іншу дослідницьку складову – інноваційно-практичний метод – було покладено в основу аналізу Г. Галетова та М. Черкасова [12]. Доволі оригінальною виглядає ідея російських науковців В. Мельник і А. Мельник, які висувують на перший план проблему інформаційної складової, яка, на їхню думку, має забезпечити формування нових інноваційних ідей і знань [13].

Цілісну модель інтелектуалізації креативного класу запропонували казахські науковці, яким вдалося її практично реалізувати при створенні науково-освітнього порталу «Аспондау», основними напрямками діяльності якого стали: координація креативного класу, проведення системних досліджень, експертиза та громадський контроль, розвиток зв'язків [14].

З огляду на сказане вище варто зауважити, що далеко не завжди вітчизняна статистика може надавати ті аналітичні дані, які потім можна активно використати для проведення міжнародних співставлень та подальшого компаративного аналізу, адже окремі показники розвитку (реалізації) інтелектуального потенціалу країни поки що залишаються незіставними з тим, що запроваджені в Євростаті. Ось чому

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Зміни у структурі виконаних наукових та науково-технічних робіт, %

Роки	Фундаментальні дослідження	Прикладні дослідження	Розробки	Науково-технічні послуги	Разом
1996	12,7	28,9	54,6	3,8	100
2000	13,5	22,1	55,9	8,5	100
2005	18,7	14,7	50,0	16,6	100
2010	22,2	16,4	51,0	10,4	100
2013	22,9	17,7	49,0	10,4	100
2014*	22,6	17,4	48,8	11,2	100

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [1].

* Без урахування тимчасово окупованої території АПК, м. Севастополь та частини зони антитерористичної операції.

можливості вітчизняної аналітичної бази виглядають попри всі обставини доволі обмеженими. Разом із тим окремі показники, що використовуються в Україні, можуть вважатися такими, які лише з певними застереженнями можна застосовувати при проведенні міжнародних співставлень.

Варто зазначити, що протягом 1996–2014 років суттєвих змін зазнали пріоритети наукових і науково-технічних робіт, про що доволі яскраво свідчить їхня структура (див. табл.).

Упродовж періоду, що розглядається, фактично залишилась домінуючою, зі слабкою тенденцією до зниження, питома вага наукових розробок, попит на які залишається найбільшим і порівняно з іншими – стійким. Натомість питома вага прикладних досліджень, які у 90–ті роки ХХ ст. посідали другу сходинку, суттєво зменшилися з 28,9 до 17,4%. Разом із тим підтримка фундаментальних досліджень суттєво зростає, що, з одного боку, говорить про вирівнювання наукових пріоритетів з країнами Європейського Союзу, проте з іншого – красномовно свідчить про те, що значна кількість прикладних досліджень перестала ідентифікуватися на традиційному рівні галузевих порівнянь і потроху перемістилися в тінь, тобто у так звану сіру економіку, якщо йдеться про вітчизняний чи закордонний бізнес, або ж в наднаціональні системи селектування інтелекту, що включає спеціальні грантові програми, поза вітчизняними науковими, або ж освітніми навчальними закладами. Зрозуміло, що така модель «інтелектуального донорства» не сприяє технологічному прогресу в Україні.

У цілому загальна динаміка суми витрат на інноваційну активність в Україні протягом 2000–2014 років ілюструє доволі строкату картину розвитку інтелектуально-інноваційного простору. Так, у 2000 році подібного роду відшкодування становили 1,76 млрд. грн., у 2011 році вони сягнули 14,3 млрд. грн., проте вже у 2014 році – 7,7 млрд., тобто мала місце тенденція скочування до рівня кризового 2009 року, загальні витрати на інновації в якому становили 7,9 млрд. грн. [1]. Зрозуміло, що у наведеній за 2014 рік статистиці відсутні дані по окупованій території АПК, м. Севастополя та частини зони антитерористичної операції.

Як відомо, важливою передумовою реалізації інтелектуального потенціалу будь-якої країни є використання інформаційно-комунікаційних технологій, які максимально прискорюють просування інновацій, забезпечують необхідний рівень їх оптимізації та за певних умов й комерціалізації новітніх технологічних і креативних розробок. Відтак, цілком логічним виглядає те, що розроблення та запровадження комп'ютерних технологій стало найважливішим свідченням готовності працівників інтелектуальної сфери до розвитку, кооперації, координації, а також формування рівноважної

ціни на створювані творчі продукти. Зрозуміло, що й Україна в межах цього секторального світового ринку прагне отримати від подібного роду інформаційної глобалізації свої переваги.

За даними Державної служби статистики України та проведеного її співробітниками обстеження 44,1 тисячі підприємств (2014), було встановлено, що більшість з них (93,4%) використовували комп'ютери у своїй роботі, а 91% – до того ж має доступ до мережі Інтернет. Разом із тим на секторальному рівні мали місце значні диференціації в характері та напрямках комп'ютеризації виробничих процесів. Приміром, 98,2% підприємств, що здійснювали діяльність з надання послуг, були повністю комп'ютеризовані, також високий рівень комп'ютеризації мали ті компанії, які працювали у сфері інформації та телекомунікації (96,6%). Натомість рівень комп'ютеризації у сфері діяльності з тимчасового розташування і організації харчування дорівнював лише 87,6% [15, с. 1]. Наведені розрахунки доволі красномовно свідчать про існуючу відмінність у використанні комп'ютерів та інформаційних технологій порівняно з країнами ЄС, де подібного роду індикатор упритул наблизився до показника у 100%.

Зрозуміло, що просте розташування комп'ютерів та наявність доступу до Інтернету є важливою, але не вичерпною констатацією відповідного рівня якості створюваних нових видів технології на виробництві. Згадуване вище вибіркове дослідження підприємств продемонструвало й деякі інші переваги розширення інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, було встановлено, що майже 60% (2014) підприємств України користувалися локальною комп'ютерною мережею, натомість розширену комп'ютерну мережу мало майже кожне шосте з них. Разом із тим лише кожне третє мало бездротовий доступ до своєї локальної комп'ютерної мережі, кожне четверте – використовувало власний внутрішній веб-сайт, що функціонував в корпоративній комп'ютерній мережі Інтернет [15, с. 1].

Як відомо, одним із напрямів посилення технологічності виробничих процесів в економіці країн-лідерів є застосування широкосмугового доступу. За цим індикатором (майже 50% підприємств, що були обстежені) Україна наблизилася до рівня нових держав – членів Європейського Союзу. Ці установи активно використовують xDSL канали, виділені канали, телевізійний кабель, лінії електропередач, супутниковий, стаціонарний бездротовий зв'язок тощо. У ході дослідження було встановлено, що лише кожне третє підприємство нашої держави мало мобільний широкосмуговий зв'язок та комутований доступ через телефонну лінію (Dial-Up або ISDN).

Висновки

Наведене вище дозволяє констатувати, що Україна має всі необхідні умови для розроблення комерціалізації та трансферу інтелектуальних продуктів за межі своєї території, так само як і для імпорту окремих креативних та технологічних продуктів у своє господарство з метою отримання додаткових економічних ефектів. Цьому, на нашу думку, сприяють: високий інтелектуальний потенціал держави, висока якість креативної та робочої сили, близьке розташування до центрів інтелектуалізації виробництва ЄС, наявні можливості організації аутсорсингу в процесі реалізації складних міждисциплінарних досліджень, порівняно низька вартість оплати праці творчих працівників та науковців.

Список використаних джерел

1. Наукова та науково-технічна діяльність [Електрон. ресурс] Режим доступу http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_u/2002.Ntml.
2. Науково-освітній потенціал: погляд у XXI століття / Ред. В. Литвин. – К.: Навч. кн. – Кн. 1. Пріоритет інтелекту. – 2003. – 608 с.
3. Богоявленська Ю. Інтелектуалізація трудового потенціалу як чинник інституційного та соціально-економічного розвитку / Ю. В. Богоявленська // Формування ринкової економіки. Спец. вип., т. 1. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 88–92.
4. Квитка А. Інтелектуалізація трудового потенціалу / А.В. Квитка // Формування ринкової економіки. Спец. вип., т. 1. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 338–343.
5. Колот А.М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А.М. Колот / Глобальна економіка XXI століття: людський вимір: монографія: за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2008. – 421 с.
6. Сазонець О. Інформатизація світогосподарського розвитку. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
7. Україна: інтелект нації на межі століть: монографія / В. Ворона, В. Врублевський, Ю. Канигін. – К.: Інтелект, 2000. – 508 с.
8. Інтелектуальний капітал підприємства як об'єкт оцінки: монографія / К. Сердюков, Н. Тавкалова, М. Хохлов. – Х.: Вид-во ХНЕУ, 2012. – 324 с.
9. Тараненко І. Інновація та освіта в глобальній економіці знань: монографія / І.В. Тараненко. – Дніпропетровськ, 2012. – 280 с.
10. Литун О., Моисеєнко С. Интеллектуально-креативные ресурсы как основа наукоемкой экономики / Литун О., С.С. Моисеєнко // Optimus Template 2010. – №27 [Електрон. ресурс] Режим доступу <http://www.ozakaz.ru/Index.php/articles/n27062010181-intelektiv>
11. Горн А. Развитие рынка интеллектуально-креативных услуг (теория и методология). Автореф... дис...д.э.н. / Спец. 08.00.05. – Экономика и управление. – Самара: Самарский государственный экономический университет. – 24 с.
12. Галетов И., Черкасов М. Инновационные проекты в современных условиях Н.Д. Галетов, М.М. Черкасов // Проблемы современной экономики. – 2014. – №17. – С. 34–46.
13. Мильник В., Мильник А. Информация как основа формирования идей и знаний / В.В. Мильник, А.В. Мильник // Научные труды Вольного экономического общества России. – 2012. – т. 166. – С. 21–38.
14. Интеллектуализация креативного класса Казахстана (концепция создания системы сетевых «брейн-клубов» «Аспандау») [Електрон. ресурс] Режим доступу http://old2.Aspandau.kz/index.php?Option=com_content&view=artic
15. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України у 2014 році. Експрес-випуск. Державна служба статистики України 12.05.2015 №132/О105. 1 вп. – 15. – 3 с.